Projecte d'intervenció arqueològica al castell de Brunyola (Brunyola i Sant Martí Sapresa – la Selva)

JUNY 2026

Índex

1. Fitxa tècnica 3
2. Introducció 4
2.1 Situació geogràfica 4
2.2 Context històric 7
3. Proteccions 12
4. Antecedents 13
5. Estat actual i històric de reformes 16
6. Projecte d'intervenció 21
6.1 Motivació de la intervenció i objectius 21
6.2 Pla de treball 24
Fase 1: Estudi de paraments / Sobre tot el conjunt 24
Fase 2: Prospecció geofísica / Z4 i Z5 24
Fase 3: Excavació de la torre nord-oest del recinte / Z7 24
7. Metodologia 25
7.1 Excavació arqueològica 25
7.2 Estudi dels materials recuperats 26
7.3 Estudi antropològic 26
7.4 Realització d'analítiques específiques 27
7.5 Estudi de les fonts escrites i gràfiques històriques 27
7.6 Prospecció amb georadar 28
7.7 Estudi de paraments 30
7.8 Durada de la intervenció i equip d'excavació 32
8. Bibliografia 33

Plànol portada: Planta del Servei de Monuments de la Diputació de Girona.

1. FITXA TÈCNICA

Lloc de la intervenció	Castell de Brunyola
Població i comarca	Brunyola i Sant Martí Sapresa – la Selva
Coordenades UTM 31N	473824.00 4639216.43

Tipus d'intervenció	Preventiva
Activitat	Estudi de paraments, prospecció geofísica i excavació arqueològica
Dates intervenció	Entre juliol i desembre del 2026
Protecció	BCIN 559-MH

2. INTRODUCCIÓ

El castell és una gran construcció de planta quadrangular, típica de la baixa edat mitjana. Tot el recinte s'assenta sobre una base atalussada, en bona part conservada, i el perímetre exterior s'estima en uns 168 metres.

Originàriament tenia quatre torres cantoneres, rodones i atalussades; la del sud-est ha desaparegut; la del nord-est es conserva i s'utilitza com a mirador; la del nord-oest està malmesa; la del sud-oest s'ha convertit en campanar de l'església de Sant Fruitós (la torre que ens ocupa).

La façana nord és la millor conservada i permet observar millor l'aspecte original. Hi destaca un portal d'arc de mig punt amb grans dovelles de pedra calcària, una finestra gòtica d'arc conopial amb arquets trevolats, un parament d'opus spicatum i el coronament amb merlets.

Els materials utilitzats són principalment pedra d'esquist sense treballar, còdols i pedres volcàniques, que donen un aspecte fosc al conjunt. En canvi, els elements estructurals més treballats (portals, finestres, espitlleres) són de pedra calcària de Girona. Actualment, a l'interior del conjunt s'hi troba l'església parroquial de Sant Fruitós i l'Ajuntament, construït sobre l'estructura més antiga del castell.

Tot i la magnitud de les restes conservades fins al 2026 no s'hi havia dut a terme cap intervenció arqueològica. Aquesta va ser motivada pel projecte de reforma de la torre-campanar i el pas de ronda, una obra promoguda per la Diputació de Girona. Els resultats de la intervenció arqueològica preventiva a l'interior de la torre campanar, on s'han documentat estructures que podrien correspondre a una fase altmedieval del castell, han motivat l'Ajuntament a emprendre l'estudi arqueològic del conjunt.

2.1 Situació geogràfica

El castell de Brunyola se situa al nucli urbà de Brunyola, municipi de la comarca de la Selva, a la província de Girona. El conjunt s'emplaça al cim d'un turó, a uns 257 m d'altitud, en una posició elevada que domina visualment l'entorn immediat i els principals accessos al nucli. Aquesta elevació forma part de l'extrem septentrional del serrat anomenat la Costa, dins els estreps del massís de les Guilleries.

El nucli de Brunyola es va desenvolupar al voltant del castell, de l'església parroquial de Sant Fruitós i d'un petit conjunt d'habitatges situats a tocar de l'antiga fortalesa. Aquesta implantació topogràfica condiciona la configuració del poble, organitzat sobre i al

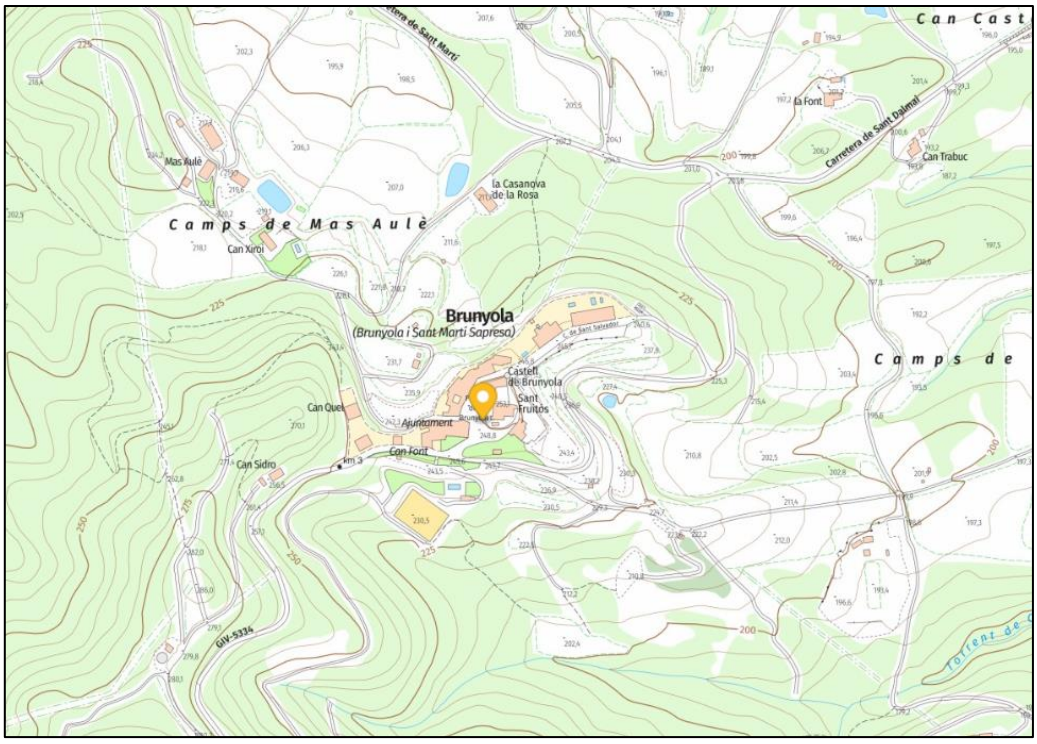
voltant del Puig del Castell, també conegut com a Puig de l'Església per la presència de l'edifici parroquial dins l'antic recinte fortificat.

A ponent del conjunt se situa l'actual plaça de Brunyola, construïda al peu dels murs del castell, mentre que al sector meridional i sud-est es localitzen l'església i el cementiri, espais que històricament formaven part del clos fortificat. La posició enlairada del castell li atorgava una clara funció estratègica i de control del territori, fet que també explica que, en època contemporània, s'hi instal·lés una torre vinculada a la telegrafia òptica dins la línia Barcelona-Girona.

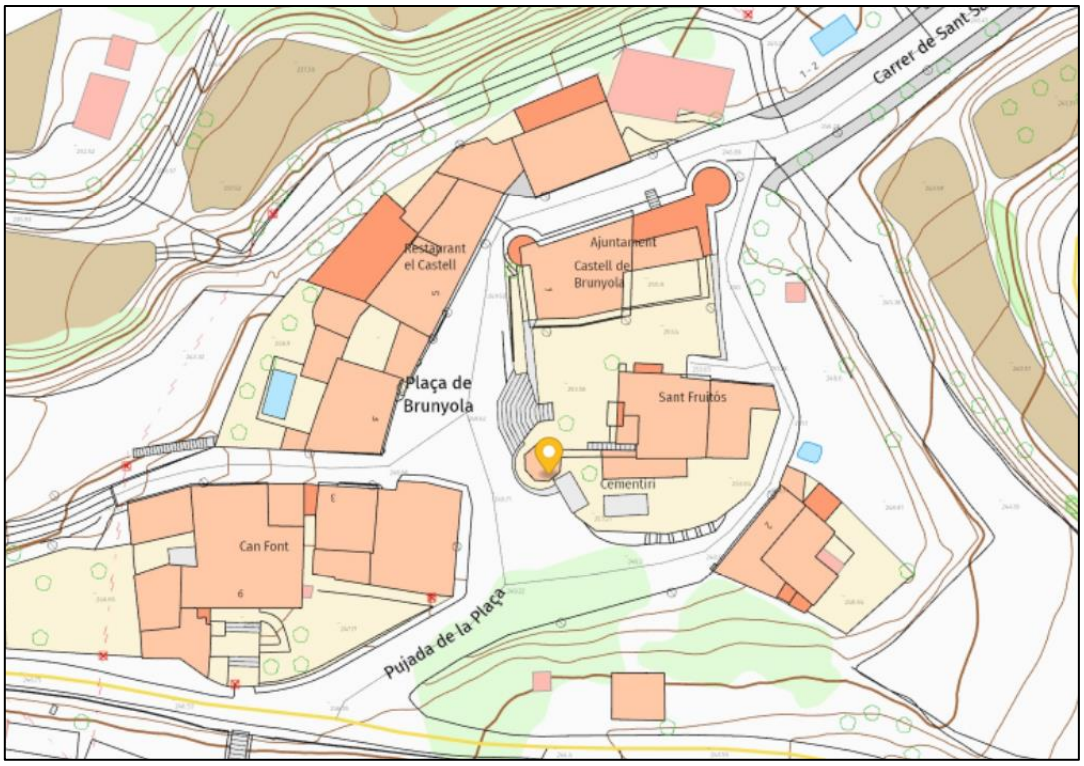
En conjunt, el castell ocupa una posició central dins el nucli de Brunyola i constitueix l'element vertebrador de l'assentament històric, tant per la seva implantació topogràfica com per la seva relació directa amb l'església, la plaça, el cementiri i les cases situades al seu entorn immediat.

Coord. ETRS89 UTM 31N (X,Y - m):

473824.00 4639216.43

Il·lustració 1: Mapa topogràfic amb indicació de la ubicació del castell de Brunyola

Il·lustració 2: Mapa topogràfic amb indicació de la ubicació de la torre.

Il·lustració 3: Ortofotografia del conjunt del castell de Brunyola.

Il·lustració 4: Fotografia actual del conjunt. Font: Font: Servei de monuments de la Diputació de Girona.

2.2 Context històric

La documentació conservada permet reconstruir la història de Brunyola i presenta múltiples fonts: manuals d'entrades i sortides, capbreus, inventaris, actes notarials, expedients de cúria, manuals d'acords municipals, visites pastorals i documentació procedent de fons com l'Arxiu Històric de Girona, l'Arxiu Diocesà de Girona, l'Arxiu Municipal de Brunyola, l'Arxiu de la Corona d'Aragó i altres referències bibliogràfiques. A través d'aquestes fonts es pot reconstruir els principals moments de la història del castell: la reforma baixmedieval, la seva funció jurisdiccional, la participació en els conflictes remences, la pèrdua de la funció militar, els usos administratius i escolars i les transformacions contemporànies del conjunt.

El nucli es va formar al voltant de la fortalesa quan aquesta va perdre progressivament la seva funció militar i s'adaptà per a usos civils, eclesiàstics i agrícoles. L'església de Sant Fruitós es troba dins el clos del castell i inicialment havia estat la capella del conjunt fortificat; a partir del segle XIII passà a tenir funció parroquial, i modernament s'adaptà una de les torres d'angle com a campanar. En el moment de màxima expansió, l'antiga baronia abraçava un territori més ampli que el nucli actual municipi, que inclou l'agregat de Sant

Martí Sapresa o de les Esposes, i fins a l'any 1904 també havia tingut agregat el poble de Sant Dalmai, que posteriorment fou incorporat a Vilobí d'Onyar. Aquest conjunt territorial, juntament amb sectors de Santa Maria de Salitja i Sant Andreu d'Estanyol, havia format part d'una extensa baronia dins l'àmbit del comtat de Girona. El domini feudal defineix el castell no només com una construcció defensiva, sinó també com a centre d'un domini jurisdiccional i administratiu.

El castell conserva indicis clars d'una fase anterior a la reforma baixmedieval. En alguns punts del parament s'identifiquen importants restes d'obra en *opus spicatum*, vinculats amb una construcció altmedieval. Aquests elements es concentren a l'anomenada "torre mestra", actualment és l'edifici principal de l'Ajuntament. La fortalesa primitiva hauria estat més petita, amb un sol cos i una torre vinculada a l'antiga torre de l'homenatge. L'edifici antic, documentat com "la sala", fou reformat i se li afegí un altre cos anomenat "la casa nova". També s'hi construïren nous portals: un per entrar al castell i un altre al mur de migdia per accedir a l'església.

La fortalesa actual presenta una estructura pròpia de la Baixa Edat mitjana. La reforma hauria engrandit el recinte murat fins a ocupar la part més elevada del Puig del Castell i hauria incorporat la capella dins el clos fortificat. El conjunt estava format per una construcció gairebé quadrada, amb quatre torres cantoneres de planta circular. També es conserva el casal primigeni, adossat al sector nord de la muralla, un tram de muralla que uneix el campanar amb l'església, part de la base atalussada, el pati interior i l'església integrada dins el recinte. Els materials constructius principals del castell són pedres d'esquist sense treballar, còdols rierencs i pedres volcàniques procedents de la zona del volcà de la Crosa, a Sant Dalmai. Molts dels elements més treballats, com portes/portals, finestres, ampits, muntants, pilars, arcades, espitlleres i altres peces arquitectòniques, són de pedra calcària (blanca o nummulítica) de Girona. Aquesta combinació dona al conjunt un volgut contrast entre els tons foscos de la fàbrica general i el color clar dels elements picats.

La gran reforma del castell es documenta sobretot al pas del segle XIV al XV. La principal font documental per conèixer aquesta reforma és un manual d'entrades i sortides que cobreix el període comprès entre el març de 1399 i el maig de 1401. A través d'aquest manual, el document recull una llarga relació de despeses fetes pel paborde de l'Almoina i senyor baronal del castell, Pere de Bergadà, i pel seu procurador, Pere ça Fàbrega. També hi ha anotacions posteriors, dels anys 1408 i 1410, que indiquen que les obres encara continuaven. Les obres documentades tingueren un cost total de 304 lliures, 9 sous i 6 diners. Les anotacions permeten conèixer diferents aspectes de l'obra: hi havia un mestre aparellador responsable dels murs, manobres del mateix terme que treballaven a l'obra, pedres extretes de pedreres de la rodalia, calç, sorra i guix transportats al castell, bigues procedents dels castanyers de Sant Martí i pedra picada de Girona

per a portals i finestres. També s'hi documenten merlets, finestres, un portal i un safareig al qual arribava aigua mitjançant canalitzacions de pedra. Les mateixes fonts comptables parlen també la manutenció del personal que treballava en les obres. El paborde fa anotar queviures com carn de moltó i de bou, peix, fruita, cols, formatge salat, cansalada i arengades. També s'hi registra la compra de vint-i-dues bótes de vi a un pagès de Castanyet.

A més de la reforma arquitectònica, el document recull una important dotació d'armament entre els anys 1403 i 1413. Entre els elements documentats hi ha bombardes, una bombarda petita, pólvora, ballestes, cuirasses, bacinets, pavesos, passadors i altres elements vinculats a la defensa. Aquest conjunt de dades mostra que, a inicis del segle XV, el castell encara mantenia una funció defensiva activa i que les obres havien incorporat elements adaptats a les necessitats militars del moment, especialment a l'ús d'armes de foc i de ballesta. Tal vegada per això la fortalesa tingué un paper destacat durant la revolta remença i la guerra civil catalana del segle XV. L'any 1448, abans que el problema remença derivés en conflicte obert, els pagesos del bisbat de Girona foren convocats a les places públiques de les seves parròquies per tractar la redempció dels mals usos. A Brunyola, el 27 d'octubre de 1448, foren convocats 28 caps de casa a la plaça, sota la tutela del batlle Pere Costa, en representació del paborde.

Els primers incidents documentats al terme del castell apareixen l'any 1462. El paborde anota que va anar a Brunyola amb Martí Sastre, notari, i amb un macip, per posar pau entre Bernat Jutglar i mossèn Antoni Pons, sagristà del castell, per un conflicte en què hi havia tres morts. Aquell mateix any, el comte de Pallars, cap militar de l'exèrcit de la Diputació del General, féu ocupar els castells de Llagostera, Anglès i Brunyola amb un contingent de soldats. En el cas de Brunyola, el document recull que hi foren establerts cent homes per protegir la rereguarda abans de l'atac a Girona. El castell fou ocupat novament el mateix estiu de 1462 per Joan Alrà, de Vilobí d'Onyar, en el context dels preparatius d'un nou atac a Girona. Segons les anotacions del paborde Joan ça Vila, Brunyola fou presa per la força de les armes i ell mateix fou fet pres i portat a Barcelona davant els diputats. El document indica que el castell passà per diferents episodis d'ocupació, custòdia i restitució durant el conflicte. També s'esmenta que Joan Sarriera tingué encomanada temporalment la custòdia de la fortalesa i que, per restituir-la a l'Almoina, imposà unes condicions que incloïen el pagament de forment, vi i diners.

Durant la segona fase de la revolta remença, a partir de 1484-1485, el castell torna a aparèixer com a objectiu estratègic. El document assenyala que, a la segona quinzena de juny, el castell de Brunyola fou ocupat pels mateixos pagesos del terme. En el procés de negociació impulsat pel rei Ferran, Iñigo López de Mendoza fou enviat a la vegueria de Girona, i el 8 de novembre es reuní al monestir de Santa Maria d'Amer amb Verntallat i 94 síndics dels pagesos

revoltats. El mateix dia es signà el Compromís d'Arbitratge Reial. Pel que fa a Brunyola, es comunicà als ocupants que havien de restituir la fortalesa a l'Almoina, però els pagesos s'hi resistiren perquè la possessió del castell era considerada un element important en la negociació.

Finalment, Pere Antoni, de Vilobí, un dels remences més influents, fou requerit per convèncer els ocupants que abandonessin el castell. Després de dues visites i moltes discussions, aconseguí que el castell fos lliurat, no directament al paborde, sinó al rei. En nom del monarca, el veguer el restituí immediatament a l'Almoina el 17 de novembre de 1486. Malgrat això, el document indica que encara hi hagué nous episodis de violència i intents d'atac a castells i possessions eclesiàstiques, especialment per part de Narcís Goxat, de Llambilles, que intentà apoderar-se del castell de Brunyola mitjançant l'estratagema d'una comitiva nupcial.

Les fonts comptables permeten conèixer també la dotació defensiva i logística del castell durant la revolta. L'Almoina contractà guardians de diverses procedències, pagats a sou diari, i els proveí regularment de queviures. També es documenten compres i reparacions d'armament. Després de l'ocupació de 1462, el paborde Joan ça Vila comprà materials per a ballestes, en feu adobar tres i adquirí arcs d'acer i altres peces. Al final de la primera revolta remença, el paborde Narcís Bruguera nomenà capità d'armes del castell el sagristà Antoni Pons, amb un salari de deu florins mensuals. També es documenten trameses de forment des de Girona i Sant Feliu de Guíxols per alimentar la guarnició. Per als anys 1485-1486, el document recull una llarga llista de despeses vinculades a la custòdia del recinte. S'hi esmenten flassades, llumeners, poals, olles, candeles, cansalada, fesols, llenya, salaris i altres elements necessaris per mantenir-hi una guarnició. El paborde justifica aquestes despeses pel fet que, un cop el castell havia estat recuperat de mans dels pagesos i restituït a l'Almoina, calia evitar que tornés a caure en mans dels revoltats.

Les fonts documentals també permeten conèixer les cases situades al Puig del Castell o Puig de l'Església. Es parla de can Font, can Mau, can Brosca, cal Ferrer, la rectoria, can Sidro i can Quel. Algunes d'aquestes cases tenen antecedents medievals o moderns, i la seva història apareix vinculada a capbrevacions, vendes, censos, delmes i altres documents. Per exemple, al lloc de can Font hi havia al segle XIV les cases d'en Dedéu, vinculades al domini directe de l'Almoina; l'any 1530 Joan Font fa capbrevació d'unes cases derruïdes situades al Puig del Castell; i l'any 1668 ja consta una nova casa amb el nom actual de mas Font. S'esmenten diverses cases i masos com les d'en Dedéu, Barbonella, Amat d'Amont, Amat d'Avall, Mestre, Trilla, Balaguer, Vila i Aulèn. Les penúries de mitjan segle XIV, vinculades a la pesta negra, i la revolta remença del segle XV haurien fet que al segle XVI moltes d'aquestes cases haguessin desaparegut, tret

del mas Aulè. Les terres dels masos desapareguts s'agregaren a altres veïns i només algunes cases del Puig es reedificaren.

Després de les guerres, el castell va perdre progressivament la seva funció militar. A partir del segle XVI, el casal passa a tenir sobretot una funció administrativa vinculada a la baronia. L'inventari de l'any 1532 detalla un conjunt d'estances com la presó, el celler, cambres, cuina, menjador, sala de dalt, cambra del batlle i torre mestra. L'any 1583 encara es conservava la muralla sencera, però no s'han localitzat dades concretes sobre l'enderroc de determinats trams de muralla, la desaparició d'una torre, la transformació d'una altra en campanar o el trasllat del cementiri al peu exterior de la muralla.

L'única estança que mantingué una funció específica durant més temps fou la presó, documentada encara al segle XVIII. L'any 1381 l'Almoina, senyora del castell de Brunyola, comprà a l'infant Joan, primogènit del rei Pere IV d'Aragó, la jurisdicció corresponent al mer imperi. Entre els drets adquirits hi havia el de tenir presons per als malfactors i delinqüents tant dins el castell com dins les parròquies del terme. La presó, però, ja és documentada abans, l'any 1330, quan propi batlle de Brunyola és condemnat a ser fuetejat. L'any 1359 s'hi tancaren provisionalment delinqüents procedents d'altres indrets del bisbat de Girona. El 1423 el paborde pujà a Brunyola per autoritzar una mutilació de membres a un habitant del terme. L'any 1528 un condemnat fou fet córrer, assotat i li foren tallades les orelles al castell. El 1537 un habitant de Fonalleres fou tancat a les presons, i el 1557 Antoni Prats, àlies Rovira, pagès de Salitja, es negà a baixar d'un roure per por de ser dut i confinat a la presó de Brunyola. Encara l'any 1605 es documenten obres d'adobament de les presons i l'any 1791 un expedient de la Cúria de Brunyola esmenta la fuga d'un home de Sant Martí quen ja havia estat tancat.

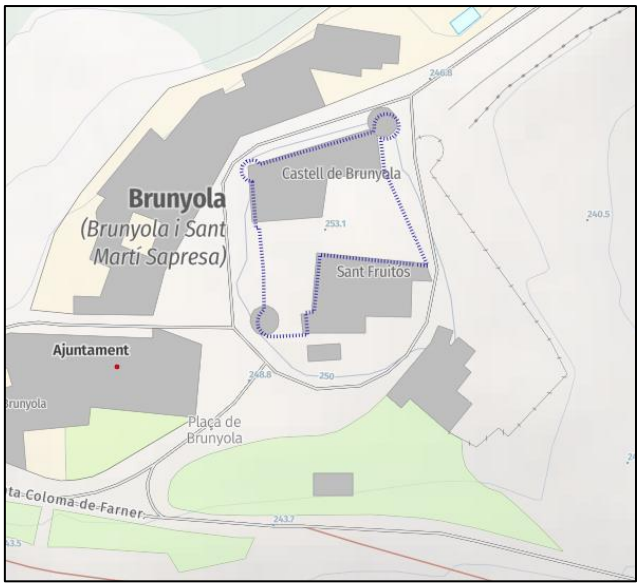
La plaça pública era un espai diferent de l'actual. Es trobava dins el recinte, davant l'església i prop del cementiri, i era el lloc on es convocaven els representants de la universitat de Brunyola a toc de campana. L'any 1397 la universitat fou convocada a la plaça pública del castell per elegir un síndic. El 1421 els representants de les cinc parròquies foren convocats en assemblea a la plaça per afrontar pagaments mitjançant la compra de censals. Al segle següent, el 1550, en el context de la lluïció del mer imperi del castell i la baronia, els representants del rei, el paborde i el síndic de la universitat de Brunyola es congregaren a la plaça, on es manà enderrocar les forques existents i plantar-ne de noves. L'any 1578 Jerònim Batlle convocà els veïns a tocs de campana a la plaça del castell per notificar que era el nou paborde.

L'any 1776 les possessions de la Pia Almoina passaren a l'Hospici reial de Girona, i amb això també la jurisdicció del castell i l'administració de les rendes. Durant la Guerra del Francès, el castell i l'església foren ocupats per un destacament de soldats napoleònics i l'església de Sant Fruitós fou utilitzada com

a quadra de cavalls. En època contemporània assumí només usos civils i administratius. Les seves estances es van repartir entre l'Ajuntament, aules de l'escola pública, habitatges dels mestres i altres funcions. Aquestes adaptacions comportaren modificacions importants, com l'obertura de noves portes i finestres, afegits constructius i canvis en la imatge original del conjunt. Les escoles van funcionar al castell fins que, a causa de la disminució d'alumnes, foren suprimides a la dècada de 1970.

3. PROTECCIONS

El castell de Brunyola està protegit com a Bé Cultural d'Interès Nacional, amb el codi BCIN 559-MH, d'acord amb el decret de 5 de maig de 1949, pel qual es van protegir tots els castells de l'Estat. L'àmbit protegit per l'IPAC[1] comprèn el sector que s'estén des de la torre sud-oest fins a la torre nord-oest, continua pel traçat de la façana nord del castell fins a la torre nord-est i, des d'aquest punt, gira cap al sud fins a l'església, edifici que en marca el límit meridional fins a retrobar-se amb la torre sud-oest del recinte. Cal assenyalar, però, que les dimensions històriques del castell eren superiors a les actualment incloses dins l'àmbit de protecció, ja que tant l'espai ocupat avui per l'església com el cementiri formaven part del clos fortificat. Aquest recinte es tancava pel sector sud-est mitjançant una quarta torre, actualment desapareguda.

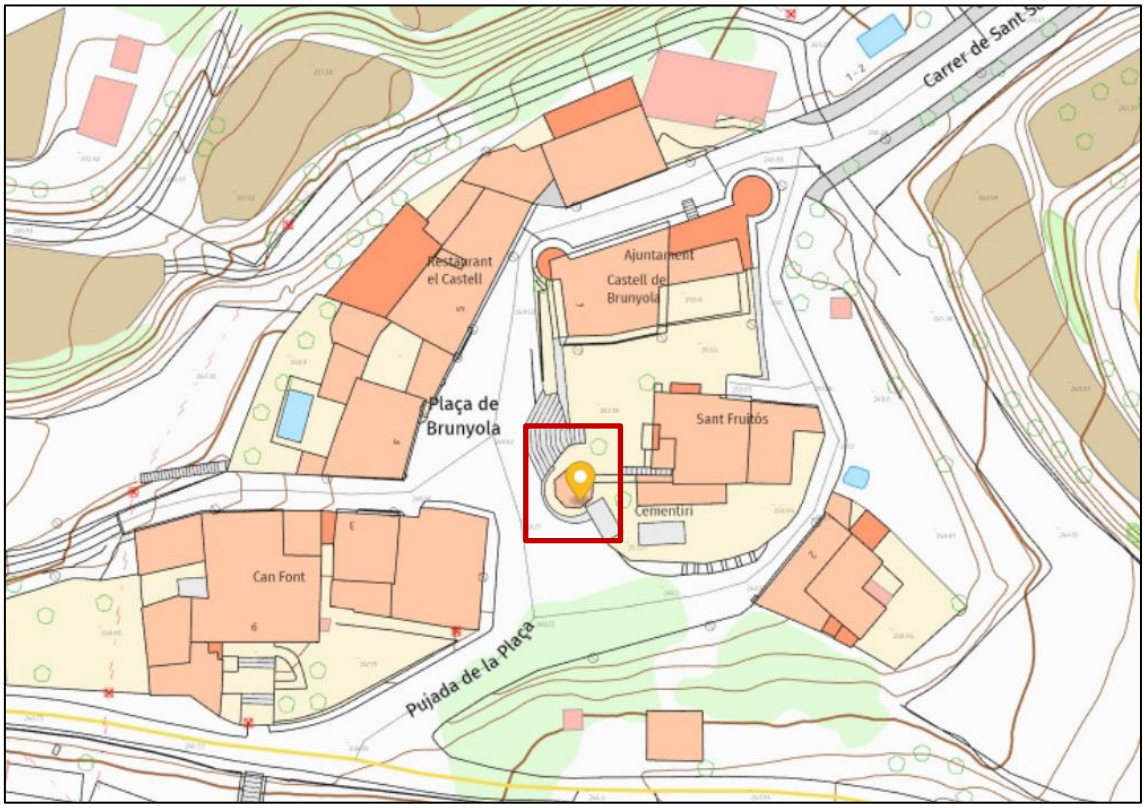

Il·lustració 5: Mapa topogràfic amb indicació dels límits del BCIN. Font: Geoportal del patrimoni, 2026

[1] Inventari de Patrimoni Arquitectònic de Catalunya.

4. ANTECEDENTS

Durant el maig de 2026 es va dur a terme una intervenció arqueològica preventiva dins la torre campanar del castell de Brunyola dirigida per l'arqueòleg Pau Menéndez Molist. Sota els estrats d'època contemporània i moderna es va documentar un mur d'època alt-medieval que funcionava amb un possible paviment. Aquest s'ha interpretat com un mur que tancava el clos per aquest extrem sud-oest del conjunt abans de la construcció de la torre.

Il·lustració 6: Mapa topogràfic amb indicació de la ubicació de la intervenció preventiva de l'any 2026.

Il·lustració 7: Fotografia del mur i els individus documentats sota la torre. Font: Intervenció arqueològica, 2026, Pau Menèndez.

Per sota d'aquest mur es van documentar fins a sis inhumacions, dues de les quals acompanyades d'olletes trencades de ceràmica reduïda. La tipologia de les tombes, en fossa simple i excavades al subsòl, així com l'orientació i disposició dels cossos semblen apuntar a una cronologia alt-medieval. Aquests enterraments es relacionen amb la necròpolis que funcionaria amb la primera església de Sant Fruitós, una necròpolis que probablement s'estén al voltant de l'església dins el clos del castell. Sobre aquesta necròpolis alt-medieval, es va construir la torre, molt probablement al segle XV, una construcció que va seccionar alguns dels individus però que sortosament es va construir al voltant i contra la penya que conforma l'elevació natural on es va construir el castell. Cal apuntar que aquest tipus d'enterraments, orientats cristianament i acompanyats d'un possible aixovar, s'han documentat molt poc i que generen un interès especial pel que fa a l'estudi d'aquesta necròpolis. D'altra banda els resultats d'aquesta intervenció apunten a la conservació de gran part d'aquesta necròpolis a l'interior del clos, a l'actual esplanada entre l'església i la sala del castell (z4 i z5).

Il·lustració 8: Fotografia de detall d'un dels individus amb l'olleta als peus. Font: Intervenció arqueològica, 2026, Pau Menèndez.

Il·lustració 9: Fotografia de dos individus a la zona sud de la torre. Font: Intervenció arqueològica, 2026, Pau Menèndez.

5. ESTAT ACTUAL I HISTÒRIC DE REFORMES

Actualment, el castell de Brunyola es conserva integrat dins el nucli urbà, formant un conjunt unitari amb l'església parroquial de Sant Fruitós, el cementiri i les cases situades al seu entorn immediat. L'edifici manté una presència destacada dins la trama urbana i continua actuant com a element central del poble, tant per la seva posició topogràfica com pel volum conservat de les seves estructures.

Del recinte fortificat es conserven diversos elements visibles, entre els quals destaquen tres torres cantoneres, trams de muralla, el casal, el pati interior i part de la base atalussada. La quarta torre, situada originàriament al sector sud-est, no es conserva actualment, i l'espai que formava part del clos històric es troba avui ocupat parcialment per l'església i el cementiri. Aquest fet fa que la lectura del perímetre original del castell sigui parcial, tot i que encara és possible reconèixer-ne bona part de l'estructura general.

El conjunt ha estat objecte de diverses transformacions al llarg del temps, especialment relacionades amb la seva adaptació a usos civils, escolars, municipals i religiosos. Aquestes modificacions han comportat l'obertura de portes i finestres, reformes interiors, canvis en la distribució dels espais i la incorporació d'elements constructius posteriors. Malgrat aquestes alteracions, el castell conserva una part significativa de la seva volumetria i de les estructures associades al recinte medieval.

Cal apuntar tres grans moments de reforma que va patir el conjunt i que van convertir el castell en el conjunt actualment visible;

Reforma del castell per a escola i usos municipals: 1923-1927

Les obres del castell es van iniciar l'any 1923 i van durar quatre anys, obra per la qual l'Ajuntament va recórrer a la subscripció dels habitants de Brunyola i a la venda d'una peça de terra situada al Puig del Castell, amb l'objectiu de destinar els diners obtinguts a les reformes del castell. L'any 1927, l'Ajuntament va sol·licitar al Director General d'Instrucció Pública la creació de dues escoles unitàries, una de nens i una de nenes, en substitució de l'escola mixta que hi havia fins aleshores. Segons Teixidor, aquestes obres van transformar profundament el casal i no van respectar l'estil medieval de la construcció militar: s'hi va adossar una part nova destinada a habitatge de la mestra i es

va enlairar el sector nord-est per construir-hi l'habitatge del mestre. Aquesta configuració es va mantenir fins a finals dels anys vuitanta del segle XX2.

Construcció de la plaça actual: 1948 i pavimentació el 1984

L'actual plaça de Brunyola no existia abans de l'any 1948. En aquest indret continuava el pendent natural de la muntanya per on hi passava un camí estret que comunicava la plaça de l'església mitjançant una escala més estreta que l'actual. El 31 de gener de 1948, l'Ajuntament de Brunyola va aprovar el projecte de construcció d'una plaça pública que es va configurar rebaixant el terreny amb "barrinades i pics". També es va construir una petita plataforma o pedrís al peu del mur de la muralla. L'any 1984 es va procedir a la pavimentació de la plaça[3].

Il·lustració 10; Fotografia de la plaça abans de la reforma. Font: INSPAI, Fargnoli, any 1918.

[2] Llibre d'actes de l'Ajuntament de Brunyola de 1927 —AMB, Llibre d'actes, 1927—, on apareix la referència a la denominada "Casa Castell", destinada a Escola Nacional.

[3] Llibre d'actes corresponent a l'any 1948, acta de la sessió municipal ordinària del 31 de gener de 1948.

Il·lustració 11: Fotografia actual de la plaça i les escales d'accés a l'església.

Restauració del conjunt del castell: 1985-1995

L'any 1985 es va iniciar una reforma general del castell, un cop les escoles ja eren tancades. Hi van participar el Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, la Diputació de Girona i l'Ajuntament de Brunyola. La intervenció es va dividir en tres fases: 1985-1986, 1987-1988 i 1989-1995.

Segons Teixidor, el projecte buscava recuperar tant com fos possible l'estructura original del casal, tot adaptant les estances als nous usos. En la primera fase es va actuar a l'ala sud-oest, en la planta semisoterrada i el primer pis; en la segona fase es va intervenir a la segona planta, recuperant la tipologia del teulat original, els merlets i les espitlleres; i en la tercera fase es va restaurar la resta del conjunt, rebaixant la planta superior de l'ala nord-est i recuperant parts de la muralla original i la torre defensiva. Fruit d'aquestes modificacions, actualment l'edifici presenta una lectura arquitectònica complexa, resultat de la superposició de fases medievals, modernes i contemporànies, fet que li confereix un elevat interès històric i arqueològic.

Actualment l'ajuntament de Brunyola a través de la Diputació de Girona està duent a terme l'*Adequació per a la visita de la torre del castell de Brunyola*. Aquesta obra té com a objectiu principal fer accessible al públic la torre-campanar i el pas de ronda, tant per posar en valor aquests elements patrimonials com per oferir vistes del castell, del poble i de l'entorn.

Il·lustració 12: Fotografia aèria des de l'oest del conjunt i la plaça. Font: Servei de monuments de la Diputació de Girona.

Il·lustració 13: Fotografia des del nord de l'església de Sant Fruitós. Font: Servei de monuments de la Diputació de Girona.

Il·lustració 14: Fotografia de la façana nord vers l'oest on es poden apreciar els diferents paraments que conformen actualment la façana.

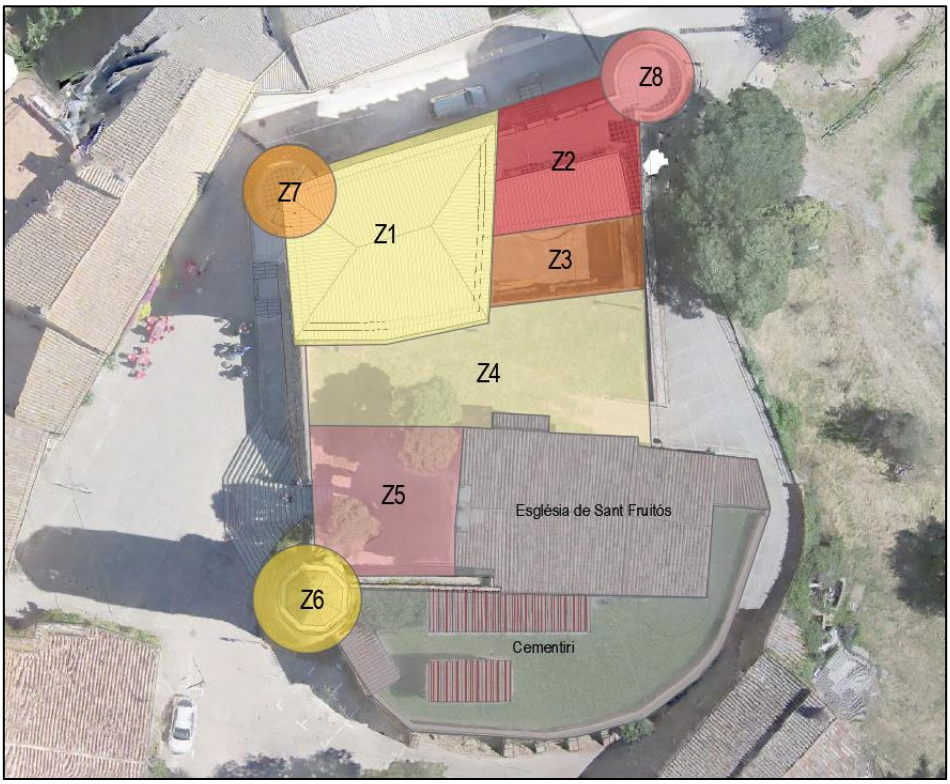
Il·lustració 15: Fotografia de la façana nord vers l'est on es poden apreciar els diferents paraments que conformen actualment la façana.

6. PROJECTE D'INTERVENCIÓ

6.1 Motivació de la intervenció i objectius

La intervenció té com a objectiu principal aprofundir en el coneixement de l'evolució històrica i arquitectònica del castell de Brunyola, a partir de la combinació de tres línies de treball complementàries: l'estudi arqueològic dels paraments conservats, la prospecció geofísica de les zones 4 i 5 del recinte i l'excavació arqueològica de la torre nord-oest, zona 7. Aquesta actuació es planteja com una primera fase de diagnosi arqueològica, orientada a extreure, estudiar i sistematitzar el màxim d'informació possible abans de plantejar una intervenció arqueològica més extensiva a les zones 4 i 5. Aquests sectors es consideren especialment susceptibles de conservar restes arqueològiques i, alhora, permeten plantejar futures actuacions sense alterar de manera significativa l'activitat ordinària de l'Ajuntament.

El conjunt ha estat zonificat amb l'objectiu de definir de manera precisa els diferents àmbits d'actuació i facilitar-ne la lectura arqueològica, tant pel que fa als treballs previstos en aquesta fase com a possibles intervencions futures:

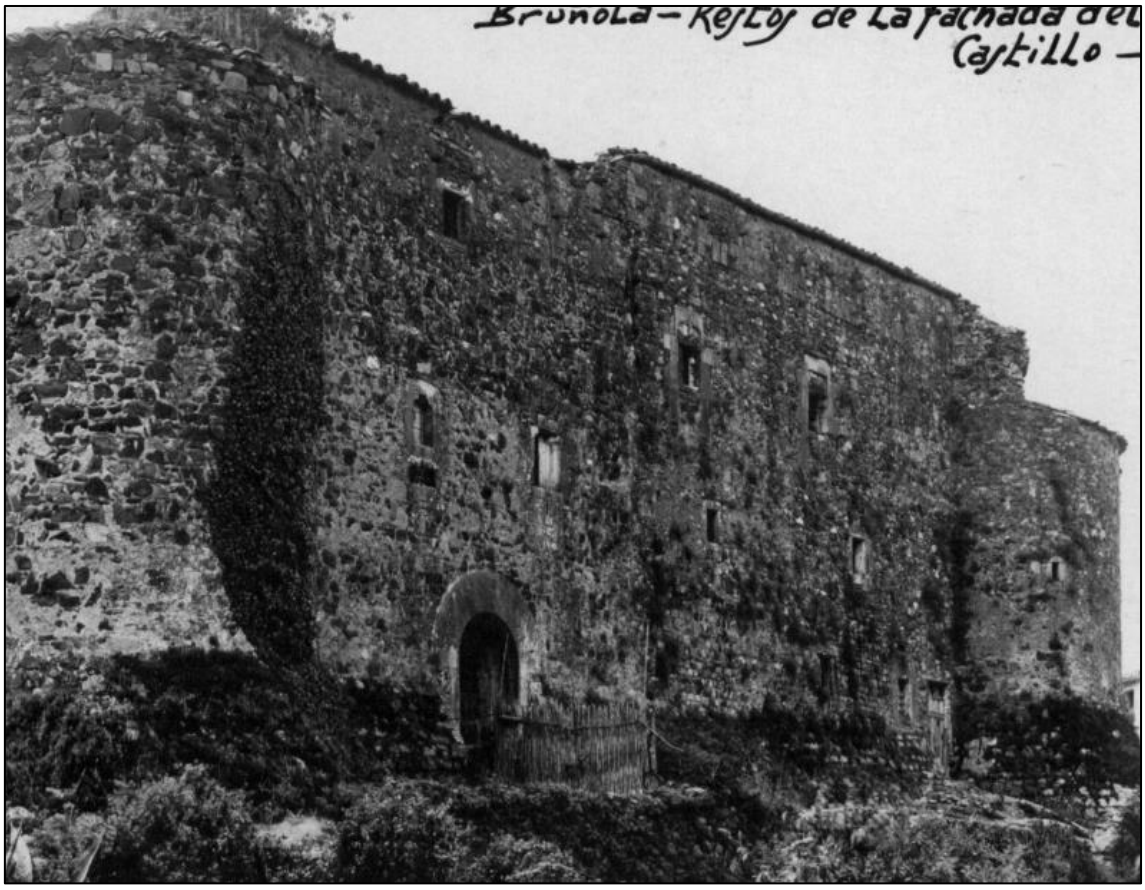

Il·lustració 16: Ortofotografia del conjuntamb indicació de les zones.

En primer lloc, l'estudi de paraments permetrà documentar les diferents fases constructives del conjunt, identificar les reformes, reparacions, obertures, tapiats i transformacions que han afectat l'edifici, i establir una seqüència cronoestructural de l'evolució del castell. Aquesta lectura serà especialment rellevant en els sectors on es conserven trams de muralla, en els paraments de l'actual edifici de l'Ajuntament —on es documenten fàbriques amb opus spicatum, obertures medievals, elements defensius i reformes modernes o contemporànies—, així com en les torres i en la resta d'estructures conservades del recinte fortificat.

L'anàlisi de les fotografies antigues així com dels projectes de reforma i la documentació escrita relacionada amb fets constructius s'estudirà minuciosament amb l'objectiu d'establir les cronologies i restitucions de cadascuna de les fases arquitectòniques.

Finalment, cal apuntar que també es durà a terme la documentació de les estructures subterrànies existents al castell, com la cisterna medieval i el sistema de fresqueres ubicat sota el castell.

Il·lustració 17: Fotografia de la façana nord del castell de Brunyola on s'observen estructures actualment desaparegudes com per exemple les espitlleres a la zona superior. Font: INSPAI, autor Fargnoli entre els anys 1911 i 1915.

En segon lloc, la prospecció geofísica prevista a les zones Z4 i Z5 té com a objectiu valorar la possible presència d'estructures o nivells arqueològics conservats al subsòl de l'esplanada interior del castell. Aquesta actuació resulta especialment pertinent arran dels resultats obtinguts durant la intervenció preventiva de 2026 a la torre campanar (Z6), on es van documentar diverses inhumacions i estructures anteriors a la construcció de la torre. La prospecció permetrà, per tant, definir el potencial arqueològic del sector i orientar futures intervencions en extensió.

Finalment, l'excavació arqueològica de la torre nord-oest del recinte (Z7) permetrà conèixer la seqüència estratigràfica conservada en aquest punt, valorar la seva relació amb el recinte fortificat i obtenir dades sobre la cronologia, construcció i evolució d'aquesta torre. En conjunt, la intervenció pretén establir una primera zonificació arqueològica del castell de Brunyola i aportar criteris per a futures actuacions de recerca, conservació i posada en valor del conjunt.

Il·lustració 18: Ortofotografia del conjunt. Font: Servei de monuments de la Diputació de Girona.

6.2 Pla de treball

Fase 1: Estudi de paraments / Sobre tot el conjunt

L'estudi de paraments s'entén com una fase vital per a la comprensió de l'evolució arquitectònica i històrica del conjunt ja que permetrà entendre i establir cronologies sobre les estructures arqueològiques que encara queden dempeus.
En primer terme es farà una documentació exhaustiva fotogràfica de cadascuna de les estructures i una fotogrametria de tot el conjunt. Sobre aquesta base es durà a terme l'estudi estratigràfic i sobre les tipologies constructives. La comparació d'aquestes dades amb les fonts històriques permetrà establir les diferents fases constructives del castell i proposar restitucions interpretatives de la seva evolució arquitectònica.
Es tracta d'un estudi minuciós que preveu 3 jornades per a la documentació gràfica i 15 jornades per a l'estudi de l'estratigrafia i la realització de les restitucions i plantes per fases i en paral·lel l'estudi de les fonts escrites.
L'equip estarà format per l'arqueòleg director, un tècnic arqueòleg especialitzat en documentació vertical, un historiador documentalista i un topògraf.

Fase 2: Prospecció geofísica / Z4 i Z5

En primer lloc es proposa una prospecció geofísica a les zones 4 i 5, ubicades al centre del conjunt i on actualment no s'hi documenten estructures constructives. Es tracta d'una zona actualment enjardinada amb una superfície de 390 m2, on l'aplicació d'aquesta metodologia podria donar resultats òptims ja que no existeix cap mena de pavimentació.

El treball a camp es duria a terme una jornada de treball per part d'un equip especialitzat format per 2 tècnics. Posteriorment es durà a terme el tractament de dades, el projecte SIG, la cartografia i finalment la memòria d'intervenció, amb una durada estimada de 15 dies.

Fase 3: Excavació de la torre nord-oest del recinte / Z7

L'excavació arqueològica manual se centrarà en l'estratigrafia de la torre nord-oest del recinte i es durà a terme seguint la metodologia arqueològica descrita a l'apartat 6.3 del present document. Atès que es desconeix la potència estratigràfica en aquest sector, el temps d'execució s'estima a partir dels resultats documentats a l'excavació de la torre

sud-oest. Cal apuntar que l'extracció de terres des de l'interior de la torre és dificultosa així com la correcta il·luminació i documentació, raó per la qual el temps estimat és més ampli que el de les excavacions a l'exterior.
En cas que es documentin enterraments, reduccions, ossaris o restes humanes descontextualitzades, aquestes seran excavades i registrades amb metodologia arqueoantropològica i per part d'un antropòleg.

Es preveu una durada de l'excavació a camp de 15 jornades de treball amb un equip format per la direcció de la intervenció i dos oficials d'arqueologia.

L'arqueòleg director treballarà en les tres fases de recerca i serà l'encarregat últim d'interpretar tots els resultats en conjunt i redactar una memòria arqueològica. El temps estimat es preveu de 30 dies un cop obtinguts tots els resultats.

7. METODOLOGIA

7.1 Excavació arqueològica

L'excavació es durà a terme a partir del rebaix manual de la estratigrafia des del primer moment, ja que ja es documenten nivells i estructures arqueològiques en el nivell d'ús actual.
La intervenció arqueològica es realitzarà aplicant el mètode de registre estratigràfic i d'excavació en extensió definit per E. Harris, que permet la identificació i ordenació seqüencial de totes les accions que han intervingut en la formació del jaciment arqueològic documentades durant el procés d'excavació, tant si són d'origen antròpic, biològic i/o geològic. Aquest mètode permet registrar tant les accions que poden identificar-se a través de les seves restes materials (elements i estrats).
Cadascuna de les accions documentades s'identificarà com una unitat estratigràfica, a la qual se li assignarà un número d'UE consecutiu, registrant la informació referent a la mateixa en una fitxa d'unitat estratigràfica. En aquest cas, les unitats es diferenciaran a partir de les unitats de miler depenent de la zona d'excavació.
Paral·lelament es portarà a terme el registre gràfic de cadascuna de les unitats identificades, a través de fotografies amb jalons per tal de facilitar la representació visual de l'escala real dels elements fotografiats.

La planimetria arqueològica es durà a terme a partir de l'aplicació de fotogrametria georeferenciada i el dibuix en paper mil·limetrat a escala 1/20 de les seccions arqueològiques.

7.2 Estudi dels materials recuperats

L'estudi dels materials recuperats a les intervencions arqueològiques és una dinàmica directament relacionada amb la interpretació de les fases cronològiques dels jaciments.

Els materials mobles recuperats —material ceràmic, metalls, vidre, material constructiu, fauna, etc...— s'analitzaran i estudiaran seguint les metodologies científiques específiques de cada disciplina i l'aplicació de noves tecnologies. Aquests estudis es completaran a partir de la realització d'analítiques específiques que es creguin convenients segons els resultats i la composició dels diferents estrats.

7.3 Estudi antropològic

Atès que al jaciment es documenta, com a mínim, una fase d'ús funerari associada a una necròpolis, l'estudi antropològic de les restes humanes es considera fonamental per a la interpretació global del conjunt. Aquest tipus d'anàlisi permetrà caracteritzar la població representada, valorar-ne la composició demogràfica i obtenir informació sobre les condicions de vida, l'estat de salut i les possibles diferències entre individus o grups documentats.

L'estudi es basarà en l'anàlisi macroscòpica de les restes òssies recuperades, amb l'objectiu d'establir, sempre que l'estat de conservació ho permeti, el perfil biològic dels individus. Aquest perfil inclourà la determinació del sexe, l'estimació de l'edat de mort, la valoració de la robustesa, l'estatura aproximada i altres característiques morfològiques rellevants. Igualment, es registraran les alteracions tafonòmiques i l'estat de conservació dels conjunts esquelètics, per tal de valorar els processos que han afectat les restes abans, durant i després de la seva deposició.

També es durà a terme l'estudi paleopatològic de les restes, amb especial atenció a les lesions traumàtiques, malalties degeneratives, marcadors d'activitat, patologies infeccioses, alteracions dentals, dèficits nutricionals i altres indicadors relacionats amb l'estat de salut de la població. Aquestes dades permetran aproximar-se a les condicions de vida dels individus, a les activitats desenvolupades i a possibles diferències socials, cronològiques o funcionals dins el conjunt funerari.

D'altra banda, l'anàlisi antropològica es complementarà amb l'estudi arqueològic del context funerari. En aquest sentit, es tindran en compte la posició dels cossos, l'orientació de les inhumacions, el grau d'articulació anatòmica, la presència de reduccions o reutilitzacions de sepultures, la tipologia de les tombes, les relacions estratigràfiques entre enterraments i l'existència d'elements d'aixovar o materials associats. Aquestes dades seran essencials per interpretar l'organització de l'espai funerari i l'evolució dels rituals d'enterrament al llarg del temps.

Finalment, la integració de les dades antropològiques amb la informació arqueològica, estratigràfica, cronològica i, si escau, analítica, permetrà caracteritzar les diferents fases d'ús de la necròpolis i valorar-ne la possible continuïtat o transformació. L'objectiu final és contribuir a una lectura històrica més completa del jaciment, tant pel que fa a la població que hi fou enterrada com a les pràctiques funeràries i a l'evolució del poblament associat.

7.4 Realització d'analítiques específiques

En cas que durant la intervenció es recuperin restes humanes o materials orgànics susceptibles d'anàlisi, es valorarà la realització de datacions radiocarbòniques mitjançant C14 AMS, amb l'objectiu d'establir fases cronològiques precises. Igualment, segons la naturalesa dels materials recuperats, es podrà valorar l'aplicació d'altres analítiques específiques, com estudis antracològics, arqueomètrics o de caracterització de morters.

En últim terme, les tècniques analítiques aplicables a altres tipus de materials no es poden planificar abans de dur a terme l'excavació, pel la qual cosa la realització d'aquestes dependrà de les necessitats científiques del projecte, essent possible l'aplicació d'anàlisis de C14 AMS sobre els morters, l'estudi antracològic sobre les restes de carbons o estudis arqueomètrics sobre el material ceràmic. En tot cas, aquests estudis es duran a terme a partir de la col·laboració d'especialistes.

7.5 Estudi de les fonts escrites i gràfiques històriques

La conjunció entre les dades històriques i les dades arqueològiques és fonamental per a la conformació d'un discurs històric complet. Per aquest motiu, la recerca de fonts escrites i gràfiques referents al conjunt del castell de Brunyola és un dels objectius d'aquest projecte.

Durant els segles IX i XI el nombre de fonts escrites creix exponencialment aportant una informació històrica rellevant. La recerca, transcripció i traducció d'aquestes fonts es durà a terme en paral·lel a l'estudi arqueològic a partir de l'aplicació de les metodologies paleogràfiques establertes.

Per altra banda, l'estudi i el tractament de les fonts gràfiques antigues –mapes, croquis, fotografies antigues, etc...— es durà a terme a partir de la georeferenciació d'aquesta documentació si s'escau, i, la interpretació d'aquesta informació junt amb els resultats de les intervencions.

7.6 Prospecció amb georadar

La intervenció preveu la realització d'una prospecció amb georadar com a tècnica no invasiva destinada a obtenir informació sobre el subsòl abans de plantejar qualsevol actuació arqueològica directa. Aquesta metodologia permet detectar anomalies, discontinuïtats, canvis de sediment, estructures soterrades, possibles murs, retalls, paviments, nivells de circulació, buits o altres elements arqueològics sense alterar físicament el terreny.

Els treballs es duran a terme mitjançant un equip de georadar amb una antena adequada a les característiques del jaciment i a la profunditat d'investigació prevista. La selecció de la freqüència de l'antena dependrà de les condicions del terreny, del grau d'humitat, de la naturalesa dels sediments i dels objectius de la prospecció. En termes generals, les antenes de freqüència més alta permeten una millor resolució de les anomalies superficials, mentre que les de freqüència més baixa permeten assolir una major profunditat, encara que amb menor detall.

La prospecció es realitzarà a partir d'una malla regular de transectes, adaptada a la morfologia de l'espai disponible i als condicionants físics del sector. Sempre que sigui possible, els perfils es disposaran de manera paral·lela i equidistant, amb una separació suficientment estreta per permetre una lectura contínua de les anomalies detectades. En aquells punts on la configuració del terreny, la presència d'estructures emergents, vegetació, desnivells o altres obstacles impedeixi una malla regular, el traçat dels perfils s'adaptarà a les condicions existents, deixant constància d'aquestes limitacions en la documentació final.

Tots els perfils geofísics seran georeferenciats, de manera que els resultats puguin integrar-se posteriorment en la planimetria general del jaciment i comparar-se amb la

documentació arqueològica, topogràfica i arquitectònica disponible. La georeferenciació permetrà situar amb precisió les anomalies detectades i facilitarà la seva interpretació en relació amb les estructures visibles, els límits del jaciment, les fases documentades i les possibles àrees d'interès arqueològic.

Durant l'adquisició de dades es registrarà la posició dels perfils, les condicions del terreny, les possibles interferències i qualsevol incidència que pugui condicionar la lectura dels resultats. Caldrà tenir en compte que la resposta del georadar pot veure's afectada per factors com la presència d'humitat, arrels, runes modernes, serveis soterrats, paviments, rebliments heterogenis, elements metàl·lics o substrats geològics amb fort contrast dielèctric.

Un cop finalitzat el treball de camp, les dades obtingudes seran processades mitjançant programari específic. Aquest tractament inclourà, si escau, la correcció de temps zero, l'aplicació de filtres, l'ajust de guanys, la migració, l'eliminació de soroll i la generació de perfils interpretables. Quan la densitat de dades ho permeti, es podran elaborar talls horitzontals o mapes d'amplitud a diferents profunditats relatives, que facilitaran la lectura espacial de les anomalies.

El tractament de dades inclourà també la revisió crítica dels perfils obtinguts, la identificació de lectures anòmales, la diferenciació entre possibles respostes arqueològiques i alteracions d'origen natural o contemporani, i la classificació de les anomalies segons la seva forma, intensitat, continuïtat, profunditat relativa i relació amb els elements coneguts del jaciment. Aquest procés permetrà establir diferents graus de fiabilitat interpretativa i definir sectors amb major o menor potencial arqueològic.

La interpretació dels resultats es realitzarà sempre de manera conjunta amb la informació arqueològica, històrica, topogràfica i arquitectònica disponible. Les anomalies detectades no s'interpretaran automàticament com a estructures arqueològiques, sinó que seran valorades segons la seva morfologia, continuïtat, profunditat, orientació, relació amb les estructures conegudes i coherència amb la topografia i la seqüència històrica del jaciment. En aquest sentit, la prospecció amb georadar s'ha d'entendre com una eina de diagnosi i planificació, no com una substitució de l'excavació arqueològica.

Les dades generades s'integraran en un projecte SIG específic, que permetrà organitzar, georeferenciar i relacionar tota la informació obtinguda durant la intervenció. Aquest projecte inclourà la delimitació de l'àrea prospectada, el traçat dels perfils, la localització de les anomalies detectades, els mapes d'intensitat o profunditat relativa, la planimetria arqueològica existent i qualsevol altra informació cartogràfica o topogràfica disponible.

El projecte SIG facilitarà la consulta, gestió i comparació de les dades, així com la seva actualització en cas de futures intervencions.

La cartografia derivada de la prospecció inclourà plànols generals de situació, plànols de detall de l'àrea prospectada, representació dels transectes efectuats, localització de les anomalies i, si escau, mapes interpretatius per profunditats o sectors. Tota la cartografia es presentarà en un sistema de coordenades adequat i compatible amb la documentació topogràfica i arqueològica del projecte. Els plànols finals permetran visualitzar de manera clara les zones prospectades, les limitacions de lectura i les àrees amb possible interès arqueològic.

Els resultats de la prospecció permetran delimitar possibles zones d'interès, valorar la presència d'estructures soterrades i orientar futures intervencions arqueològiques. Així mateix, podran contribuir a definir àrees de preservació, sectors on calgui evitar afectacions i punts on sigui recomanable plantejar sondejos o excavacions puntuals per contrastar les hipòtesis generades a partir de les dades geofísiques.

Finalment, es redactarà la corresponent memòria d'intervenció, en la qual s'exposaran els objectius, la metodologia aplicada, les condicions de treball, les característiques tècniques de l'equip utilitzat, el procés de tractament de dades, la cartografia generada i la interpretació arqueològica dels resultats. La memòria inclourà també una valoració del potencial arqueològic de les zones prospectades, una relació de les anomalies detectades i les recomanacions tècniques per a futures actuacions, ja siguin de conservació, seguiment, sondeig o excavació arqueològica.

Tota la documentació generada —dades processades, projecte SIG, cartografia i memòria final— formarà part del registre de la intervenció i servirà com a base per a la presa de decisions en fases posteriors de recerca, gestió patrimonial o intervenció arqueològica.

7.7 Estudi de paraments

L'estudi de paraments té com a objectiu documentar, analitzar i interpretar l'evolució constructiva de l'edifici a partir de la lectura arqueològica de les seves estructures visibles. Aquesta metodologia permet identificar les diferents fases d'obra, les reformes, els recreixements, les obertures, els tapiats, les reparacions i altres transformacions que han afectat l'edifici al llarg del temps.

En primer lloc, es durà a terme una observació directa i sistemàtica dels paraments conservats, amb la finalitat d'identificar les característiques constructives de cada

estructura. Es tindran en compte aspectes com el tipus d'aparell, els materials emprats, les dimensions i disposició dels elements constructius, els morters, les juntes, les traces d'eines, les obertures, els encaixos, les discontinuïtats, els canvis de fàbrica i qualsevol altre indici que permeti diferenciar fases o accions constructives.

Cada unitat constructiva o transformació identificada serà individualitzada com a unitat estratigràfica murària, a la qual s'assignarà un número d'UE. Per a cada UE es redactarà una fitxa descriptiva, on es recolliran les seves característiques físiques, la seva posició dins el conjunt, les relacions estratigràfiques amb altres unitats, la interpretació funcional i, sempre que sigui possible, una proposta de datació relativa o absoluta.

L'anàlisi es basarà en el mètode de registre estratigràfic definit per E. Harris, adaptat a l'estudi de l'arquitectura construïda. Aquest sistema permet ordenar seqüencialment les diferents accions que han intervingut en la formació i transformació de l'edifici, com ara construccions inicials, ampliacions, reformes, reparacions, amortitzacions, obertures, tapiats o enderrocs parcials. Les relacions entre unitats es representaran, si escau, mitjançant una matriu estratigràfica que permeti visualitzar la seqüència evolutiva del conjunt.

La documentació gràfica dels paraments es realitzarà mitjançant fotografia, fotogrametria i restitució planimètrica. A partir de fotografies preses de manera sistemàtica es generaran ortofotografies i, quan sigui necessari, models tridimensionals dels alçats. La georeferenciació d'aquests models es farà mitjançant punts de control o dianes, que permetran integrar les ortofotografies dins la planimetria general de l'edifici.

Sobre aquesta base gràfica es desenvoluparà la planimetria arqueològica dels paraments, on es delimitaran les unitats estratigràfiques identificades i es representaran les diferents fases constructives mitjançant una codificació cromàtica diferenciada. Aquesta documentació permetrà relacionar la lectura estratigràfica dels alçats amb les plantes i seccions arquitectòniques del conjunt.

Paral·lelament, es durà a terme el buidatge de les fonts escrites, documentació gràfica històrica i bibliografia relacionada amb l'edifici. Aquesta informació servirà per contextualitzar les fases documentades arqueològicament i per contrastar-les amb les notícies històriques relatives a reformes, canvis d'ús, propietat, ampliacions o altres transformacions conegudes.

La interpretació final integrarà les dades procedents de l'observació directa, el registre estratigràfic, la documentació gràfica i les fonts escrites. L'objectiu és establir una

seqüència evolutiva coherent de l'edifici, definir les principals fases constructives i generar un discurs històric sobre la seva formació, transformació i ús al llarg del temps.

7.8 Durada de la intervenció i equip d'excavació

La intervenció arqueològica tindrà lloc entre els mesos de juliol i desembre de 2026. La durada efectiva dels treballs de camp i de documentació s'organitzarà en funció de les tres fases previstes: estudi de paraments del conjunt, prospecció geofísica a les zones Z4 i Z5, i excavació arqueològica de la torre nord-oest del recinte, definida com a Z7.

L'equip estarà format per la direcció arqueològica, personal tècnic especialitzat en documentació arqueològica i estudi de paraments, un equip especialitzat en prospecció geofísica, un topògraf i els oficials d'arqueologia necessaris per a l'excavació de la Z7. En cas que durant els treballs es documentin restes humanes, es preveurà la incorporació d'un/a especialista en antropologia física.

8. BIBLIOGRAFIA

ABRIL, Josep M.; PLADEVALL, Antoni. 1991. «Sant Fruitós de Brunyola». A: *El Gironès, La Selva, El Pla de l'Estany*. Catalunya Romànica, vol. 5. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 288-289.

BOLÒS I MASCLANS, Jordi. 1991. «Castell de Brunyola». A: *El Gironès, La Selva, El Pla de l'Estany*. Catalunya Romànica, vol. 5. Barcelona: Enciclopèdia Catalana, p. 288.

CAMPO I JORDÀ, Ferran del. 2019. «Castell de Brunyola / Torre de guaita del Castellvell de Brunyola». *Castells i fortificacions de Catalunya*. Consulta en línia.

CATALÀ, Pere; BRASÓ, Miquel. 1971. «Castell de Brunyola». A: *Els Castells Catalans*, vol. III. Barcelona: Rafael Dalmau Editor, p. 371-379.

LLINÀS I POL, Joan; MERINO I SERRA, Jordi. 1998-2001. *El Patrimoni de la Selva: inventari històric, artístic i arqueològic dels municipis de la comarca*.

TEIXIDOR I PALAU, Ricard. 2006. *Brunyola: de castell a poble i de baronia a municipi*. Brunyola.

TEIXIDOR I PALAU, Ricard. 2013. «El camí ral de Vic (II). Tram de l'Onyar a Sant Hilari Sacalm». *Quaderns de la Selva*, 25, p. 125-140.

Fonts documentals

ARXIU HISTÒRIC DE GIRONA. Fons Hospici. Documentació relativa al castell i baronia de Brunyola.

ARXIU MUNICIPAL DE BRUNYOLA. *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Brunyola*, any 1927.

ARXIU MUNICIPAL DE BRUNYOLA. *Llibre d'actes de l'Ajuntament de Brunyola*, any 1948. Acta de la sessió municipal ordinària de 31 de gener de 1948.

Fonts gràfiques i cartogràfiques

GENERALITAT DE CATALUNYA. Inventari del Patrimoni Arquitectònic de Catalunya. Fitxa del castell de Brunyola, BCIN 559-MH.

GENERALITAT DE CATALUNYA. Geoportal del Patrimoni Cultural. Delimitació de l'àmbit de protecció del castell de Brunyola. Consulta: 2026.

INSPAI, Centre de la Imatge de la Diputació de Girona. Fons Valentí Fargnoli. Fotografies històriques del castell, l'església i la plaça de Brunyola.

INSTITUT CARTOGRÀFIC I GEOLÒGIC DE CATALUNYA. Base topogràfica i ortofotografies del nucli de Brunyola.

Documentació tècnica

DIPUTACIÓ DE GIRONA. Servei de Monuments. Documentació gràfica i fotogràfica del castell de Brunyola.

MENÉNDEZ MOLIST, Pau. 2026. *Intervenció arqueològica preventiva a la torre campanar del castell de Brunyola*. Documentació arqueològica inèdita.

PROJECTE D'OBRA. *Adequació per a la visita de la torre del castell de Brunyola*. Diputació de Girona / Ajuntament de Brunyola.